

KAPITOLY ZE ŽIVOTA ČESTMÍRA CÍSAŘE S PŘIHLÉDNUTÍM K OBDOBÍ FUNKCE TAJEMNÍKA ÚV KSČ V LETECH 1963 A 1968

DOROTA MÜLLEROVÁ

Letošní „osmičkový“ rok a půlstoletí pražského jara 1968 jsou vhodnou příležitostí k stručnému připomenutí životních osudů jednoho ze známých „osmašedesátníků“, Čestmíra Císaře. Navíc je v Národním archivu před dokončením pořádacích prací soubor archivních materiálů vzniklých činností kanceláře tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře z let 1963 a 1968, kdy tuto funkci zastával. Tento dílčí soubor, na rozdíl od osobního fondu Č. Císaře, PhDr., je součástí obsáhlého fondu Komunistické strany Československa – Ústředního výboru 1945–1989 (KSČ – ÚV), který byl do Národního archivu předán na základě § 3 ústavního zákona č. 496/1990 Sb.¹ a je postupně dále zpracováván.

Čestmír Císař byl poprvé zvolen tajemníkem ÚV KSČ v březnu 1963 a tuto práci vykonával do podzimu 1963; shodou okolností téměř stejné období mu bylo „vyměřeno“ i v roce 1968, kdy byl 31. 8. 1968, po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, odvolán. V obou případech měl na starosti zejména oblasti školství, vědy, kultury a sdělovacích prostředků. Na tato časová období se nynější článek bude zaměřovat o něco více – právě s ohledem na zpracování fondu této kanceláře.

V dubnu roku 1963, krátce poté, kdy byl tajemníkem ÚV KSČ zvolen Císař poprvé, bylo oddělení propagace a agitace spojeno s oddělením kultury, vědy a zdravotnictví v jeden celek – ideologické oddělení,² které vedl. Bližší informace o struktuře a obsazení tohoto oddělení v daném období se autorce článku a zpracovatele tohoto fondu bohužel nepodařilo dohledat, nicméně soubor byl v době předání již tematicky zhruba roztríděn a toto roztrídění bylo respektováno a zachováno i v další fázi pořádacích prací. Podobně i v části z období roku 1968 bylo přihlédnuto k původnímu dělení: agenda tajemníka odpovědného za úseky školství, vědy, kultury a sdělovacích prostředků byla rozdělena na jednotlivá oddělení – jak fungovala, je patrné jednak z návrhů na organizační uspořádání oddělení, které byly nalezeny v tomto fondu při jeho pořádání a jež nepochybně vycházely i z dosavadního stavu,

1 Ústavní zákon o navrácení majetku Komunistické strany Československa lidu České a Slovenské Federativní Republiky ze dne 16. listopadu 1990.

2 Přehled organizačního vývoje orgánů, oddělení a komisí ústředního výboru KSČ 1945–1965, interní pomůcka Národního archivu, nedatováno, s. 43.

tak ze vzpomínek samotného Čestmíra Císaře. O tom však bude pojednáno dále.

Čestmír Císař se narodil 2. ledna 1920 v Hostomicích nad Bílinou, kde začal navštěvovat obecnou školu. V roce 1931 nastoupil na reálné gymnázium v Duchcově, avšak zůstal zde pouze do kvinty. Na doporučení svého učitele francouzštiny Josefa Pelikána si podal žádost o studium ve Francii a od září 1936 se stal žákem Lycée Carnot v Dijonu. Významným přínosem tříletého studia v zahraničí byla nejen vynikající znalost francouzštiny, což se mu později osvědčilo během diplomatického působení, ale i obeznámení se s jinými, tehdy moderními a kvalitními metodami výuky, které se opět pokusil zúročit coby pozdější ministr školství a kultury. Na podzim 1938, po podepsání mnichovské dohody, mezi jejímiž signatáři byl také francouzský ministerský předseda Daladier, a po následujících týdnech nejistoty, odjel do Dijonu až v polovině listopadu 1938. Tam, jak sám Císař vzpomíná, „nás uvítali s očividnými rozpaky, dřívější samozřejmost našich vztahů chyběla, ležel na nich těžký stín Mnichova“.³ Ještě v Dijonu zastihl Císaře i jeho slovenské spolužáky březem 1939 a rozpad československého státu. Před odjezdem z Francie, v červnu 1939, však stihl složit vyšší bakalářské zkoušky.

Téhož roku zahájil studium filozofie, sociologie a historie na Karlově univerzitě v Praze, ale krátce nato přišly studentské nepokoje v souvislosti s 28. říjnem a pohřbem Jana Opletala, a vysoké školy byly uzavřeny. Během války pak pracoval nejdříve jako figurant u zeměměřičů města Praha, později jako účetní v První české vzájemné pojišťovně ve Spálené ulici v Praze. V roce 1942 mu dokonce hrozilo, že bude vyslán na práci do říše, avšak šťastně zasáhla firma Braća Kristović, dodávající dalmatské víno mj. pražské posádce Wehrmachtu, a zařídila mu „válečně potřebné“ místo vedoucího kanceláře jejich podniku. Tady se dočkal konce války, stačil se oženit – jeho vyvolenou se stala pozdější celoživotní družka Jiřina Pečková – a založit rodinu. Osvobození přineslo novou šanci dokončit studia, tentokrát už s rodinou, zprvu při zaměstnání ve funkci vědeckého sekretáře Sociologického ústavu při obnovené České sociologické společnosti. Později získal stipendium a mohl se věnovat oboru jako posluchač denního studia.

Do KSČ vstoupil 1. června 1945⁴ a v tomto poválečném nadšení začal vystupovat s přednáškami o socialistické kultuře. Již následujícího roku čerpal první zkušenosti v stranických funkcích: nejprve v aparátu KV KSČ Praha jako referent kulturně propagačního oddělení, po roce přesídlil na nové pracoviště kulturně propagačního oddělení, ale ústředního výboru KSČ pod vedením Gustava Bareše – stal se jedním z referentů odboru propagace a podílel se mj. na vydávání tematických agitačních brožur. Psal také do novin a časopisů první články k aktuálním otázkám, připravoval přednášky pro různé stranické aktivity, školení apod. Jeho nadřazeným byl Arnošt

3 Císař, Čestmír: Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara. Praha 2005, s. 76.

4 Např. Císař, Č.: Paměti, s. 162. V členské evidenci KSČ (Národní archiv, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, členská evidence) se bohužel žádné doklady k vstupu Č. Císaře do KSČ nepodařilo dohledat.

Kolman, marxistický filozof a matematik, který dlouho působil i v SSSR, a Císař byl od roku 1947 jeho zástupcem v odboru. Vedle toho dokončoval disertační práci na Karlově univerzitě. Po absolvování studia s doktorským titulem na jaře 1948 zůstal na své mateřské – filozofické fakultě ještě rok jako lektor marxismu. Ministerstvo školství a osvěty v čele se Zdeňkem Nejedlým, který se po únoru 1948 na úřad opět vrátil, zařadilo do učebních osnov všech vysokoškolských fakult, včetně technických, výuku marxismu. Mladý Císař, s praxí v odboru propagandy v ústředním výboru, se zdál být vhodným kandidátem. „V období zhruba do roku 1950 je hodnocen jako pilný, pracovitý funkcionář, který je teoreticky vyspělý a iniciativní“ – píše se o něm v návrhu na zhodnocení vypracovaném pracovní skupinou byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích v souvislosti s jeho prověřkou v roce 1970.⁵

Jelikož jeho působení ve funkci lektora se osvědčilo, bylo mu uprostřed roku 1950 nabídnuto vedení školského odboru ÚV KSČ. Již na jaře 1951 se opět vrátil na agitacně propagační oddělení, aby je tentokrát sám vedl. Jak sám vzpomíná, v nejužší atmosféře stalinského hledání „nepřátel socialismu“ to vydržel jen pár měsíců – do května 1952, kdy byl požádán, aby se vedení oddělení vzdal, zčásti jako důsledek neshod oddělení s ministrem informací Kopecským, zčásti po personálním „pročištění“ útvaru (k odchodu byli donuceni pracovníci považovaní za spojence Rudolfa Slánského a Gustava Bareše), a odešel pracovat do Plzně – na oddělení propagandy, agitace, kultury a školství krajského výboru KSČ.⁶ Zde působil do července 1957 (od dubna 1956 jako tajemník KV KSČ) a zažil tu i nepokoje spojené s vyhlášením měnové reformy v červnu 1953. V roce 1955 si po několika odkladech odbyl vojenskou službu.

Ideologické zemětřesení přinesl Chruščovův projev na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956 s kritikou tzv. kultu osobnosti. „Když pominu první dojmy, dostavilo se strážlivé posouzení dosahu věci. [...] Co mi chybělo, bylo zdůraznění občanských svobod v situaci, kdy se odsuzovaly nezákonnosti a podtrhovalo respektování právních norem. [...] Mé oblíbené téma – dosažení rovnoprávnosti všech občanů bez rozdílů, ať komunistů nebo nekomunistů, provázené kritikou nesprávného vyvyšování členů strany nad ostatní – Chruščov nezmínil. [...] Z jeho dikce vyplývalo, že je nutné likvidovat teror vůči ‚kádrům‘, zatímco nadále připouštěl přísnost v případech ‚skutečných nepřátel‘. Praxe dosvědčila, že mezi ně patří i tzv. disidenti, občané usilující o změnu totalitního režimu v autentickou demokracii se všemi lidskými právy, aniž přitom popírali socialistické ideje a zákony, naopak, někdy se jich dovolávali, poukazující na jejich porušování.“⁷ A vzápětí dodává: „Stalinistická indoktrinace nejen komunistů, ale převážné části společnosti byla natolik hluboká, že vybědnout z nánosu tezí a pouček totálním zvratem bylo zhora nemožné.“⁸

5 Národní archiv (NA), fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Ústřední kontrolní a revizní komise (dále KSČ – ÚV – ÚKRRK, nezprac. fond, kart. 225.

6 Knapík, Jiří: V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956. Praha 2006, s. 139–141.

7 Císař, Č.: Paměti, s. 428–429.

8 Tamtéž, s. 430.

Na rozdíl od událostí po vyhlášení měnové reformy v roce 1953, tentokrát na Plzeňsku, panoval klid. „Chování lidí nás v KV KSČ utvrzovalo, že vedení strany si počíná správně, když ‚liberalizaci‘ odmítá uspěchat.“⁹ Navzdory relativnímu klidu však v případě Č. Císaře došlo ke kádrovému posunu a v červenci 1957 byl jmenován zástupcem šéfredaktora *Rudého práva*.¹⁰ Jeho šéfem byl Vladimír Koucký, který deník řídil již od roku 1945. Císař sem nastoupil ještě v době ideologicky poměrně zakonzervované – dalším ze zástupců byl později známý dogmatik Oldřich Švestka; dobře se cítil hlavně v kulturní redakci, která mu byla nejbližší a kde se počátkem 60. let po částečné personální obměně začaly objevovat zárodky pozdějšího kvasu. Po čtyřech letech přešel na post šéfredaktora do další redakce, tentokrát teoreticko-ideologického dvouměsíčníku ÚV KSČ *Nová mysl*. K novinářským zkušenostem je třeba ještě přičíst práci stálého dopisovatele měsíčníku Francouzské komunistické strany *La Démocratie Nouvelle* v letech 1959–1963.

Tajemníkem ÚV KSČ

Počátkem března 1963 byl Císař telefonicky vyzooměn prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným, že jej chce na nejbližším plénu ÚV navrhnout do funkce tajemníka ÚV pro otázky tisku, školství a kultury. Sám – podle svých vzpomínek – zaskočen, vyžádal si několik dní na rozmyšlenou, v redakci ještě připravil svoje poslední, dubnové číslo *Nové mysli*.¹¹

Na 15. schůzi předsednictva ÚV KSČ dne 1. dubna 1963 byl zvolen Čestmír Císař tajemníkem ÚV KSČ a členem sekretariátu ÚV KSČ.¹² On sám se tu zprávu oficiálně dověděl na zasedání ÚV KSČ o dva dny později. Jeho úkolem v nové funkci bylo vedení ideologického oddělení, což zahrnovalo oblast masových sdělovacích prostředků, školství a kultury, a dodatečně i oddělení mezinárodních vztahů.¹³ Poslední úsek měl dočasně vést za dlouhodobě nemocného Vladimíra Kouckého, proto denně putoval mezi oběma kanceláři a vyřizoval, co bylo potřeba. (Tato dvoukolejnost přetrvávala až do září 1963, kdy byl Císař odvolán a přemístěn na ministerstvo školství a kultury.)

Jednou z personálních záležitostí, které musel v této funkci řešit, bylo obsazení křesla nového ředitele Československé televize. Tím se stal Jiří Pelikán – poté co po deseti letech odešel z vrcholných funkcí v Mezinárodním svazu studentstva.¹⁴ Již po měsíci působení poslal nový ústřední ředitel televize Císařovi zprávu o některých

9 Tamtéž, s. 436.

10 NA, fond KSČ – ÚV, Sekretariát (dále KSČ – ÚV – 02/4), arch. j. 183, sv. 126, b. 18.

11 Císař, Č.: Paměti, s. 487.

12 NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Předsednictvo (dále KSČ – ÚV – 02/1), arch. j. 15, sv. 25.

13 Zároveň byl i předsedou Ideologické komise ÚV KSČ, zřízené usnesením 16. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 11. 4. 1963 – až do svého odvolání 20. 9. 1963.

14 V letech 1953–1955 byl generálním tajemníkem, v letech 1955–1963 předsedou Mezinárodního svazu studentstva.

problémech v médiu s plánem na zefektivnění vysílání zejména technického rázu¹⁵ – chtěl již v následujícím roce obnovit výstavbu televizního střediska na Kavčích horách, která byla přerušena kvůli špatné hospodářské situaci státu. Přílohy k dopisu obsahují také zajímavé tabulky, grafy a tzv. koláče o vývoji tehdy sice ještě nikoli sledovanosti, ale počtu televizních koncesionářů, průměrné týdenní vysílací doby za prvních deset let, rozvrstvení typů pořadů apod.¹⁶

V květnu 1963 proběhl III. sjezd Svazu československých spisovatelů, který navázal na předchozí sjezd, konaný krátce po Chruščovově projevu o kultu osobnosti, už v prvním období tání. V předvečer zasedání se sešlo asi 200 spisovatelů-komunistů, kteří chtěli nastínit a prodiskutovat hlavní témata jednání sjezdu. Zde se již objevil výrazný rozpor mezi uměleckou kvalitou literárního díla a kulturní politikou strany. V několika svých vstupech v rámci debaty se Č. Císař vyjádřil jednak k organizačně technickým, široce diskutovaným záležitostem jako sestavování kandidátek pro volby nového vedení Svazu (dosud byli kandidáti určováni „shora“), jednak v závěrečném příspěvku odmítl některé negativní postupy v souvislosti s kritickým hodnocením Škvoreckého *Zbabělců*, divadelních dramát *Zápas s andělem* Františka Pavlíčka či *Nežert* Ludvíka Kundery (posledně uvedenou hru v Brně nedovolili hrát), s výhradami vůči Ptáčníkově knize *Město na hranicích* a Holanově nové sbírce básní. Zdůraznil, že pracovníci nakladatelství nejsou cenzoři, a vyzdvihl i nutnost redaktorské odpovědnosti při vydávání děl. Kritizoval dvouletý zákaz činnosti pro filmaře Jána Kadára a Elmara Klose a naopak pochválil uvolnění do distribuce snímků *Zde jsou lvi a Třetí přání*. Zmínil se i o případu předsedy SČSS Jana Drdy, na něhož byl vyvíjen nátlak, aby psal romány ze současnosti v duchu sorealismu, nikoli v tylovské tradici, což mu bylo vlastní. Vyzdvihl osobitost tvorby Petra Karvaše (román *Jizva*). V projevech už jsou velmi patrné prvky nového přístupu k uměleckému vyjadřování, u Císaře se ale stále ještě mísil jazyk komunistického funkcionáře a člověka, který si je mnoha chyb vědom a přemýšlí, jak je alespoň částečně napravit. Na závěr se nevyhnul obvyklému stranickému klišé: „My v ústředním výboru [jsme] spolu s vámi jedno tělo, jedna duše, vyjasnit si koncepci příští cesty, [...] vyhrnout si rukávy a pustit se do toho. Jinou cestu nevidíme, a jestliže to jako komunisté pochopíme, jsem přesvědčen, že sláva naší čsl. literatury a našeho umění skutečně zazáří novými barvami a novým leskem a že náš pracující lid bude s naší prací spokojen.“¹⁷ Za jeho projevem je v stenografickém záznamu uvedeno v závorce: *Dlouhotrvající potlesk*.

K zajímavostem fondu Kanceláře tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře z roku 1963 patří rovněž složka materiálů tiskové agentury Novosti (v ruštině i angličtině)

15 Šlo o tzv. systém Ampex – magnetický záznam obrazu umožňující okamžitou reprodukci, nahrávání pořadů dopředu, reprísování pořadů apod.

16 Dopis Jiřího Pelikána z 1. 7. 1963, NA, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Kancelář tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře, 1963, 1968 (dále KSČ – ÚV – ČČ), inv. č. 6, kart. 1.

17 NA, fond KSČ – ÚV – ČČ, inv. č. 9, kart. 1.

včetně fotografií k moskevskému procesu s Olegem Peňkovským, bývalým důstojníkem sovětské vojenské rozvědky, který zároveň pracoval pro britskou i americkou výzvědnou službu, z května 1963. Peňkovského dodání kvalitních a přesných informací o sovětském raketovém systému údajně pomohlo vyřešit tzv. karibskou krizi z roku 1962 mírovou cestou. K složce je připojen i průvodní Císařův dopis Bohuslavu Laštovičkovi, tehdejšímu vedoucímu mezinárodního oddělení ÚV KSČ, jemuž byl materiál poskytnut jako podklad pro případné informování zahraničních hostů.¹⁸ Je vidět, že toto téma tehdy značně rezonovalo i v československém vedení komunistické strany.

V září 1963 oslovil tajemníka Císaře akademik Josef Macek a předal mu dopis od cestovatelů Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda.¹⁹ Dvojice cestovatelů v rámci své cesty do Asie a Oceánie navštívila i Japonsko, kde oba pobývali od února do konce srpna 1963. Výsledkem byla kromě cestopisného filmu, řady publikací, článků a reportáží také obsáhlá Zvláštní zpráva č. 3, kde kromě řady zajímavých poznatků z tehdejšího Japonska – hospodářský, kulturní, ale i každodenní život obyvatel – inspirování tempem růstu japonské ekonomiky i životní úrovně a dosaženými výsledky – nabídli směr a určité změny, které by při důsledném uplatňování nepochybně přinesly rychlejší růst i v Československu.²⁰

Tuto analýzu zaslali vedení Československé akademie věd a jeho prostřednictvím Čestmíru Císařovi. Dodatečná zpráva č. 2, datovaná 7. září 1963, pak obsahovala návrh okamžitého a úplného odzbrojení, zpracovaný jednak s odvoláním k podobnému návrhu polského ministra zahraničí Adama Rapackého z r. 1957, jednak pod vlivem zážitků a dojmů, které na nich zanechalo Japonsko (s Hirošimou a Nagasaki) a nedávná válka na Korejském poloostrově. Než zpráva došla do Císařovy kanceláře, byl on sám již odvolán, nicméně cestovatelům odpověděl s doporučením připojit tento text k obsahu Zvláštní zprávy č. 3 a odeslat Vladimíru Kouckému, jeho nástupci v aparátu ÚV pro resorty školství, vědy a kultury, informovat prvního tajemníka Novotného a tajemníka Jiřího Hendrycha. Oba autoři – členové Československého výboru obránců míru – doufali, že touto osobní intervencí u zmíněných funkcionářů bude mít zpráva větší naději na projednání v nejvyšším stranickém grémium. Materiál byl sice rozdán k informaci členům předsednictva ÚV na schůzi 7. ledna 1964, avšak dále se jím stranické špičky nezabývaly, nejspíše proto, že přijetí byt části těchto návrhů na reformu hospodářství a sociálního systému by znamenalo příliš velký zásah do základů dosavadního politického uspořádání.²¹

18 NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 13, kart. 1.

19 Akademik Josef Macek byl z pověření ČSAV předsedou poradního sboru výpravy J. Hanzelky a M. Zikmunda a byl s nimi v kontaktu prostřednictvím diplomatických kuryrů, kteří jezdili z ministerstva zahraničních věcí na československé zastupitelské úřady.

20 NA, fond KSČ – ÚV, Antonín Novotný II, inv. č. 214, kart. 110.

21 NA, fond KSČ – ÚV – 02/1, arch. j. 51, sv. 48. Další informace k projednávání nebyly ve fondu nalezeny.

Pro úplnost jen dodejme, že z Japonska se výprava J. Hanzelky a M. Zikmunda přesunula do Sovětského svazu a zde jimi vypracovaná Zvláštní zpráva č. 4 znamenala v podstatě konec jejich cestovatelské kariéry.²²

Politický sestup a ministerské křeslo

V té době se však již schylovalo k další obměně. Císař vzpomíná, že krátce po návratu z léčení jej informoval Vladimír Koucký, jehož od jara zastupoval v oddělení mezinárodních styků, že se počítá s Císařovým odvoláním a že má s ním dojednat přeražení na jiný úsek. Bylo mu umožněno, aby si sám vybral, kde chce působit. „Na mou otázku, zda se [ve vládě] bude měnit i ministr školství a kultury, reagoval Koucký nezávazně, že i o tom by se dalo uvažovat. V tom případě jsem mu sdělil svůj zájem o tento resort.[...] Pak už stačilo, aby Koucký předložil dohodnutou alternativu Novotnému a Hendrychovi, kteří s ní souhlasili.“²³

Za hlavní příčiny odvolání mu bylo přičítáno nezvládnutí situace v kruzích inteligence, jeho nepřilíhlivý a váhavý postoj zejména vůči spisovatelům, novinářům a umělcům, které naopak v jejich kritických názorech a výpadech – např. proti zavedeným stranickým praktikám – povzbuzoval a podporoval „revizionistické tendence“. Na tuto dobu a pro úzké vedení strany byly tyto postoje ještě příliš liberální.

Sám své první působení v křesle tajemníka ÚV KSČ, v době, kdy se obrodný proces v Československu začal rozvíjet, zhodnotil takto: „Když jsem [...] tajemnickou funkci opouštěl a ujímal se jí opět Koucký, odpůrci mé koncepce poslání aparátu ÚV ho zahrnuli stížnostmi, jak jsem je dezorientoval a sváděl k pohrdání ‚pocitivými komunisty‘, jak jsem je nutil liberálně přistupovat k rebelující inteligenci aj. Jen ojedinele se ozval hlas na mou obranu. Většina oportunisticky vyčkávala, jaký nasadí Koucký kurs, zato mimo aparát ÚV jsem získal během uplynulých měsíců množství přátel stejného smýšlení, s nimiž jsem mohl dále spolupůsobit v obrodném procesu.“²⁴

K zásadnímu rozhodnutí tedy došlo 20. září 1963 na zasedání pléna ÚV KSČ, kde byly jedním z bodů jednání i personální změny ve vedoucích funkcích – jednohlasně bylo schváleno jmenování Čestmíra Císaře ministrem školství a kultury, a krátce nato také jeho odvolání z funkce tajemníka ÚV KSČ a člena sekretariátu ÚV KSČ.²⁵ Zároveň se prvním náměstkem stal dosavadní ministr František Kahuda, na jehož snahy uvolnit kultuře prostor se jeho nástupce snažil navázat. Na této pozici vydržel Císař další dva roky.

Je třeba krátce připomenout, že právě v té době začalo vznikat mnoho nových, relativně svobodných divadel či divadelních souborů, došlo ke generační výměně nebo ke změně tvůrčího nastavení v těch tradičních nebo déle fungujících. Působení

22 Hanzelka, Jiří – Zikmund, Miroslav: Zvláštní zpráva č. 4. Praha 1990.

23 Císař, Č.: Paměti, s. 526.

24 Tamtéž, s. 497–498.

25 NA, fond KSČ – ÚV, Zasedání (dále KSČ – ÚV – 01), arch. j. 91, sv. 108, s. 43–45.

bili zde režiséři jako Otomar Krejča (Národní divadlo, Divadlo za branou), Alfréd Radok (zakladatel Laterny magiky, Městská divadla pražská), Ivan Vyskočil a Jan Grossman (Divadlo Na zábradlí), Jiří Suchý a Jiří Šlitr (Semafor) a řada dalších. Posun směrem k uvolnění byl znatelný i v literatuře, filmu a ostatních kulturních, uměleckých a vůbec tvůrčích oblastech. Jistě to nebylo jen zásluhou nového ministra, otevřenější a méně rigorózní přístup shora však tomuto progresivnímu ovzduší nahrával. Kontakty a přátelství získané a udržované i během působení na ministeruském postu se Císařovi velmi osvědčily v roce 1968 (např. Lumír Čivrný, Ladislav Mňačko, Adolf Branald, herec Martin Růžek, další umělci, spisovatelé, ředitelé divadel atd.)

Císař sám počítal s tím, že by ke konci roku 1965 požádal o uvolnění z funkce ministra, avšak vývoj jej předběhl – na zasedání pléna ÚV KSČ dne 3. listopadu 1965 byl odvolán z funkce ministra a v usnesení o kádrových opatřeních bylo prozatím uvedeno, že „přejde pracovat na jiný úsek“.²⁶ Byly mu nabídnuty diplomatické služby, kam by se na nejbližší dobu „uklidil“. Původně se měl stát československým velvyslancem ve Varšavě, nakonec byl vyslán do Bukurešti.

Jeho odchod z ministerstva se však neobešel bez reakce – zejména z vysokoškolského prostředí. Debatovalo o tom i předsednictvo ÚV KSČ na své schůzi dne 1. prosince 1965, kde se projednávala především informační zpráva oddělení školství a vědy ÚV.²⁷ Tu oddělení připravilo s využitím výsledků jednání sekretariátu pražského MV KSČ a předsednictva vysokoškolského výboru KSČ. Většinu vysokoškoláků vadil nejvíce způsob, jakým byl Císař odvolán, a také minimální informovanost o této záležitosti v médiích.

Nejaktivnější v této věci byla Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Její svazácká organizace zaslala činitelům z ÚV KSČ rezoluci, podle níž se studenti obávali zastavení procesu demokratizace ve školství i v kulturním životě vůbec. „Jsme znepokojeni tím, že s. Císař byl své funkce zbaven, zvláště pak způsobem, jakým to bylo veřejnosti oznámeno. [...] S. Hendrych u příležitosti návštěvy naší fakulty mluvil zde v souvislosti se jménem s. Císaře o „škodlivé liberalizaci“. Už samotné užívání tohoto termínu, zatím ještě nikdy blíže nekonkretizovaného, vzbuzuje v nás dojem, že odvolání s. Císaře je výrazem převládnutí určitých tendencí, které jsou namířeny proti prohlubování demokratičnosti našeho školství, zvláště pak vyššího, a kultury, tendencí, jejichž cílem je zdeformovat přirozený vývoj a brzdit postupující normalizaci našeho kulturního života.“²⁸

Ještě radikálnější byli posluchači psychologie téže fakulty, kteří ve stanovisku zasláném fakultnímu výboru ČSM odmítli Hendrychovo zdůvodnění ministra

26 NA, fond KSČ – ÚV – 02/1, arch. j. 126, sv. 120.

27 Informační zpráva o ohlasu na odvolání s. Č. Císaře z funkce ministra školství a kultury na vysokých školách, NA, fond KSČ – ÚV – 02/4, arch. j. 90, sv. 46, b. 12.

28 Rezoluce svazácké organizace na filozofické fakultě KU, NA, fond KSČ – ÚV – 02/4, arch. j. 90, sv. 46, b. 12.

odvolání a naopak se postavili za způsob přípravy nového vysokoškolského zákona, na němž se Císař z velké míry podílel, dle jejich názoru bral v úvahu skutečné potřeby studentů a dal jim možnost účastnit se veřejné diskuse. Je třeba dodat, že Císař byl odvolán krátce před dokončením vysokoškolského zákona – paradoxně mu byl vytýkán mj. skluz v jeho přípravách²⁹ – a nový zákon o vysokých školách se podařilo prosadit až jeho nástupci Jiřímu Hájkovi.

I odvolaný ministr se pokoušel v dopise předsednictvu ÚV KSČ z 8. listopadu 1965 hájit svůj přístup, který se sice ideologicky neodchyloval od oficiální stranické linie, více však přihlížel k specifickým potřebám umělců a snažil se „nebrat na kumštýře klacek“.³⁰ V oblasti školství vyjmenovává kromě nové právní normy řadu úspěšných návrhů v organizační struktuře řízení resortu či novou koncepci studijních oborů, která více vyhovovala studentům.³¹ Uznával dílčí výtky, liberálnější a méně direktivní přístup ale chápal spíše jako přínos.

Velvyslancem v Bukurešti

Jeho diplomatická mise v Rumunsku nijak výrazně nepřekročila zavedené postupy a zvyklosti, avšak jistá nemilost ze strany Novotného vedení jej čas od času postihovala i tam. Na jaře 1966 se musel potýkat s nemilou zkušeností své dcery Radky, která zůstala v Praze, aby nastoupila do prvního ročníku studia psychologie. V květnu téhož roku byla v rámci studentských majálesových akcí zadržena. Stejně jako některé další studenty ji po legitimování a krátkém rozhovoru v ruzyňské věznici propustili. Následujícího rána ji ovšem znovu zatkli a obvinili z výtržnictví. Soudní líčení proběhlo velmi brzy a hrozilo jí až osmnáctiměsíční vězení, obhájci se však nakonec podařilo přesvědčit soudce a rozsudek skončil podmíněným trestem. Sám Císař si byl jist, že její zatčení a následný proces měly kompromitovat i jeho samotného. Jak sám vzpomíná, manželce Jiřině, když se po příletu do Prahy snažila o dceřině případu získat nějaké informace, vyřizoval Jan Svoboda, šéf Novotného sekretariátu, že „Soudruh rozhodl právě Vaši dceru exemplárně potrestat“.³²

Po procesu se Jiřině Císařové povedlo zařídit pro Radku pas, aby mohly spolu odcestovat do Rumunska. Rumunská strana však z celé aféry nevyvozovala žádné

29 „S. Císař prováděl liknavě usnesení ÚV KSČ v oblasti školství (konkrétní vypracování vysokoškolského zákona), uplatňoval liberální koncepci v oblasti kulturní politiky.“ Toto je část zdůvodnění J. Hendrycha k Císařově odvolání, které přednesl 11. 11. 1965 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Studenti psychologie však proti tomu mj. namítají: „Způsob, jakým ministr Císař řídil přípravu vysokoškolského zákona, pokládáme za správný. Doba přípravy se prodloužila tím, že byla dána možnost veřejné diskuse, jejíž závěry měly být integrovány do nového zákona. Obvyklejší způsob – zákon sestavený pouze rozhodnutím ‚shora‘ – by byl rychlejší, ale o to méně by odpovídal současným potřebám našich škol.“ (Stanovisko posluchačů IV. ročníku psychologie Fakulturnímu výboru ČSM. NA, fond KSČ – ÚV – 02/4, arch. j. 90, sv. 46, b. 12.)

30 NA, fond Císař Čestmír, PhDr., nezprac. fond, kart. 3, sign. A14.

31 Tamtéž.

32 Císař, Č.: Paměti, s. 658.

důsledky, a proto i pro samotného Císaře a jeho diplomatickou kariéru v Bukurešti neměla záležitost žádnou negativní dohru. Revize procesu a rehabilitace se společně s dalšími postiženými studenty dočkala Radka na jaře 1968.

Zatímco ke konci roku 1967 politický a společenský kvas ve vlasti, a zejména v Praze, začal nabírat na obrátkách, oficiální izolovanost od těchto informací v Bukurešti Císařovi zmírňovala alespoň korespondence s přáteli a návštěvy ideově obdobně spřízněných politiků. V říjnu 1967 se během léčebného pobytu v sanatoriu v Karlových Varech náhodně setkal s Alexandrem Dubčekem. S potěšením přijímal zprávy o dění na IV. sjezdu československých spisovatelů, zejména o výzvě na omezení cenzury a kritických hlasech na vývoj poznamenaný ideologickými zásahy do literatury a nánosy dogmatismu v uplynulém dvacetiletí. Bylo to pro něj jisté zadostiučinění za to, co prosazoval v křesle tajemníka ÚV KSČ a ministra školství a kultury, ale nebylo mu umožněno v nastoupeném kurzu pokračovat.

Začátkem ledna 1968 byl do čela strany zvolen Alexander Dubček a výrazněji se proměnilo i složení ústředního výboru. Pro rumunského velvyslance to bylo období zvýšené diplomatické aktivity a návštěv, kdy musel odpovídat na otázky související s dalším vývojem a směřováním Československa, politickým profilem A. Dubčeka atd. Poslední větší Císařovou „akcí“ v diplomatických službách byla tisková konference zvolaná oficiálně k uctění 20. výročí Února 1948 a dalších kulatých výročí včetně 20. výročí podepsání československo-rumunské smlouvy. Navzdory jeho obavám z dotazů na nejnovější politický vývoj doma a nedostatečné informovanosti v těchto věcech k žádné nepříjemné situaci nedošlo. „Novináři zvyklí na loajalitu k rumunskému režimu a na konformismus názorů položili otázky korektní a věcné, bez stínu snahy o senzace.“³³ Několik dní nato odlétal Císař služebně do Prahy. Kromě konzultací v Černínském paláci využil čas na diskuse s podobně naladěnými reformními komunisty, jak zrychlit obrodný polednový proces, ale také jak jej usměrnit a zabránit přílišné živelnosti. Už 12. března jej zastihla zpráva od prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka, že počítá s jeho prací v ústředním výboru. O dva dny později, 14. března 1968, byl předsednictvem ÚV, jehož zasedání se účastnil, pověřen odpovědností za úsek školství, vědy a kultury na ÚV KSČ.³⁴

Opět v křesle tajemníka

Jeho návrat do vyšší politiky skutečně připomínal naskočení do rozjetého vlaku. Koncem března 1968 se již široce diskutovalo o politických perzekucích a procesech 50. let, bezhlavém přebírání stalinského modelu řízení strany i státu, připravovaly se rehabilitace, cenzura už prakticky neexistovala, a tak jedním z prvních úkolů, jímž byl A. Dubčekem v nové funkci pověřen, bylo jisté korigování novinářské odpovědnosti, aby v kritice nezákonnosti a nešvarů minulosti naopak nedocházelo

33 Císař, Č.: Paměti, s. 688.

34 NA, fond KSČ – ÚV – 02/1, arch. j. 72, sv. 64, b. 13.

k druhému extrému – slovnímu lynčování domnělých viníků, napadání nevinných obětí, překrucování faktů apod. (např. případ chirurga střešovické nemocnice Bedřicha Placáka, který byl napaden redaktorem *Večerní Prahy* a deník následně odmítl uveřejnit jeho reakci – učinilo tak až *Rudé právo*.³⁵)

Další životní zkouškou, s níž se musel vypořádat těsně po nástupu na nové místo, byla jeho kandidatura do prezidentského úřadu, kterou bez konzultace s ním navrhovala hlavně mládež a studenti, nepochybně pro jeho postoje v čele ministerstva školství a kultury v letech 1963–1965 a také náhlé a nedůstojné „odstavení“ a odeslání do služeb diplomacie těsně poté. Ve stejný den, kdy se ujímal funkce tajemníka, 21. března 1968, odstoupil prezident Novotný. V této uvolněné atmosféře se tak otevřel prostor pro svobodnou diskusi o prezidentských kandidátech, v tisku, na ulici, ve veřejných debatách padala různá jména. Hesla jako „Císař na Hrad“ či „Císař prezidentem“ z té doby jsou všeobecně známá a objevují se na mnoha fotografiích či filmových záběrech z té doby. Nicméně po několika dnech byl v úzkém vedení strany vybrán jiný kandidát, jistě přijatelnější pro Moskvu i obě křídla ve vedení strany, generál Ludvík Svoboda, který byl oficiálně zvolen Národním shromážděním 30. března 1968. Sám Císař dle svých vzpomínek se Svobodovou nominací okamžitě souhlasil, byl však nucen několikrát veřejně vysvětlovat, proč on sám svoji kandidaturu odmítl a postavil se za generála Svobodu.

Jako tajemník měl pod sebou tři odborná oddělení: 1. vědy a školství, 2. kultury a 3. tisku – pracovně známé pod zkratkou TRT (tisk, rozhlas a televize). I zde byla tendence personálně tyto útvary obměnit, reorganizovat a zefektivnit jejich činnost. Oddělení školství a vědy vedl od dubna Rudolf Gellner, do ostatních dvou byli na Císařův návrh schváleni předsednictvem ÚV KSČ od 1. května Karel Kostroun (kultura), dosavadní šéfredaktor časopisu *Plamen* a historik umění, a od června Dušan Havlíček (TRT), bývalý novinář a vědecký pracovník novinářské fakulty Univerzity Karlovy – všichni tři zastánci progresivního a reformního proudu v KSČ. Jeho hlavní pomocníky v kanceláři byli Jiří Čutka a Robert Horák.

Pro zkvalitnění práce oddělení kultury a lepší koordinaci s uměleckými organizacemi bylo navrženo zřízení komise pro kulturu, prozatím formou aktivu, do níž by si jednotlivé umělecké svazy (Svaz čs. divadelníků, Svaz čs. výtvarných umělců, Svaz čs. skladatelů, Svaz čs. architektů, Svaz čs. spisovatelů, FITES atd.) samy delegovaly své zástupce. První schůzka byla svolána na 9. duben 1968, na programu bylo mj. projednání poslání komise, realizace akčního programu strany a také možnosti návratu našich umělců z exilu (např. Rafael Kubelík, Soňa Červená, Vladimír Pucholt, Karel Boleslav Jiráček).³⁶

Úsek tisku, rozhlasu a televize byl ze všech tří oddělení v té době nejdůležitější, musel se potýkat s největšími problémy a měl také projít nejrozsáhlejšími organi-

35 Placák, Bedřich: K etice novinářství. *Rudé právo*, roč. 48, č. 149, 31. 5. 1968, s. 3.

36 NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 50, kart. 4.

začnými změnami. Jeho hlavním úkolem byla práce s novináři-komunisty, ale obracel se i k ostatním žurnalistům. Podle konceptu organizačního uspořádání³⁷ se měly masové sdělovací prostředky přeorientovat (v značné míře už tak činily) z nástroje ideového působení stranické propagandy v moderní masmédiu, která sledují současné vývojové trendy, opustit uniformitu názorů a vytvářet prostor pro svobodnější šíření myšlenek, ale tak, aby byly v souladu s politikou a směřováním strany, a současně odolávat náporu jak konzervativních a antidemokratizačních tendencí, tak rovněž – vyjádřeno jazykem oné doby – pravicových antikomunistických sil. Podle návrhu systemizace, která byla součástí konceptu, měli kromě vedoucího a jeho zástupce v oddělení pracovat i odborní konzultanti pro vnitro- i zahraničně-politickou problematiku, ekonomiku, záležitosti Slovenska a otázky života strany, a několik dalších referentů a administrativních sil.³⁸

Na konci června (21.–23. 6.) se v pražském Obecním domě sešel mimořádný sjezd novinářů. Otázek k jednání bylo nemálo – především jak účinně pracovat v nových podmínkách relativní svobody tisku, příprava nového tiskového zákona, v němž už by bylo zrušení cenzury právně zakotveno, důraz na odpovědnost novinářů, zajištění svobody informace, rehabilitace novinářů postižených předchozím režimem, přihlášení se k tradicím čs. žurnalistiky, návrhy na přetvoření Svazu čs. novinářů současně i v odborový svaz novinářů apod. Většina těchto témat i řada dalších byla zakomponována do Politické rezoluce mimořádného sjezdu SČSN, v níž se českoslovenští novináři přihlásili k demokratizačnímu procesu Národní fronty – nikoli přímo KSČ – a tím zdůraznili svoji nadstranickost, určitou nezávislost a odhodlání k objektivitě i novinářské odpovědnosti.³⁹ Kritice se v diskusi nevyhnul např. Oldřich Švestka coby šéfredaktor *Rudého práva*.

Další zajímavou kauzou, kterou v té době musel Císař řešit, byl jeho projev k 150. výročí narození Karla Marxe, přednesený během slavnostního večera 6. května k Marxově jubileu, pořádaného ústředním výborem KSČ společně s městskou organizací strany v Praze a středočeským krajským výborem KSČ ve Smetanově síni Obecního domu v Praze, a zejména ohlasy a reakce na něj. Obecně se výklad týkal Marxova významu v dějinách, základních idejí a jejich naplňování v minulosti i v dnešní době. Byl také kritikou bezvýhradného přejímání sovětského modelu a zároveň obhajobou nastoupeného demokratizačního kurzu KSČ, protože „každá marxistická strana má mít svoji politiku“⁴⁰ – zde však byl kámen úrazu. Tento článek způsobil bouři nevole, zejména u skalních příznivců dogmatického křídla, ale jisté znepokojení vyvolal i u reformně smýšlejících komunistů. Na možnost kritiky

37 Obsah práce a organizační uspořádání oddělení tisku, rozhlasu a televize, nedatováno [1968], 14 s., NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 38, kart. 4.

38 Tamtéž.

39 NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 45, kart. 4.

40 Marxův myšlenkový odkaz je záštitou, oporou a inspirací. *Rudé právo*, roč. 48, č. 126, 7. 5. 1968, s. 1 a 3.

ze sovětské strany upozornil např. Oldřich Černík už na schůzi předsednictva ÚV, konané ve dnech 7. a 8. května.⁴¹ Oficiální reakci přinesla moskevská *Pravda* článkem F. V. Konstantinova, předního sovětského ideologa, byť až 14. června.

Byla jakousi předzvěstí pozdějšího silového řešení, napadením nejen autorových myšlenek, ale celé obrodné politiky pražského jara. Císařova odpověď vyšla posléze v *Rudém právu* 22. června. Vyvrátil v ní hlavní Konstantinovy výtky týkající se Císařových „revizionistických úchylek“ typu odmítání leninismu jako monopolní interpretace marxismu či považování leninismu za typicky ruský jev. Vynecháme-li čistě teoreticko-ideologické pozadí, obhajoval tím oprávněnou kritiku stalinského modelu státu i dogmatického přístupu a zdůraznil potřebu zasadit současnou politiku KSČ do hlubších souvislostí. „F. Konstantinov se mnou bude snad souhlasit, že ani Marx, ani Lenin nemohli předvídat nynější československou situaci a nezanechali nám žádné recepty, jak ji řešit. Jsme povinni – a je to plně v souladu s klasiky našeho učení – analyzovat všechny podmínky soudobého postavení naší země, našeho lidu a jeho komunistické strany, a hledat správné závěry, správná východiska, správný politický postup.“⁴² Tato polemika byla sledována značnou částí české i slovenské veřejnosti a také ve fondu Kanceláře tajemníka ÚV KSČ Č. Císaře 1963, 1968 nalezneme dopisy základních organizací KSČ nebo i řadových občanů, vyjadřujících jednak podporu svému tajemníkovi, jednak nesouhlasících se sovětskými dezinterpretacemi.⁴³

V sovětském tisku tato replika pochopitelně otisknuta nebyla. Sám Císař si ještě v té době neuvědomoval, že tato polemika byla jedním z hlavních důvodů „nemilosti“ a sovětského nátlaku na vedení KSČ, aby byl ze své funkce co nejdříve odvolán.⁴⁴

S ostatními médii měl tajemník Císař naopak dobré a četné zkušenosti. Články a rozhovory s ním vycházely ve všech významných českých i slovenských denících a časopisech, nevyhýbal se ani natáčení pro rozhlas a televizi – zájem o interview s ním projevil např. norská, jugoslávská, irská i francouzská televize, také západoněmecká ARD⁴⁵ – věc ještě před několika měsíci téměř nevídaná.

Intenzita společenského kvasu je dobře patrná i v korespondenci přicházející do kanceláře – jak od zástupců kulturních a vědeckých institucí, tak obyčejných lidí. Jednoznačně převažují dopisy, které souhlasí s obrodným procesem a vyjadřují mu podporu. Během tohoto poměrně krátkého a intenzivního období Císař hodně cestuje po republice, mnohé pozvánky na slavnosti, konference, filmové a hudební festivaly, žádosti o referáty, příspěvky nebo alespoň zdravice je nucen pro vyčízenost a nedostatek času odmítat. Je třeba dodat, že jeho odpovědi, byť někdy stručné, jsou vždy zdvořilé, nechybí jim obecně lidský až osobní přístup, postrádají odměřenost stranického funkcionářského slohu.⁴⁶

41 Císař, Č.: Paměti, s. 779.

42 V čem je síla živého marxismu-leninismu. *Rudé právo*, roč. 48, č. 171, 22. 6. 1968, s. 3.

43 Viz NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 25, kart. 3.

44 Např. Císař, Č.: Paměti, s. 945, 952.

45 Viz např. NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 16, kart. 2 nebo Císař, Č.: Paměti, s. 760.

46 Viz např. NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 15, 17, kart. 2.

Koncem července odcestovalo předsednictvo ÚV KSČ do Čierné nad Tisou, aby se setkali se sovětskou delegací. Císař se jednání neúčastnil, připravoval však pro československou stranu (A. Dubčeka) podklady k vývoji v sdělovacích prostředcích.⁴⁷ Společně s A. Indrou, Z. Mlynářem a Š. Sádovským zůstal v Praze jako jakýsi styčný důstojník, zabezpečující telefonické spojení s delegací v Čierné, hlavně s O. Černíkem, avšak podrobnější zprávy, kromě sdělení, že jednání jsou obtížná, nepřicházely. O to těžší bylo pak předávat redakcím a novinářům relevantní informace, zejména když události žila celá země a hlad po informacích byl veliký. Jak vzpomíná jeho někdejší podřízený, vedoucí úseku TRT Dušan Havlíček, Císař musel vynaložit veškerou svoji výmluvnost, aby na tiskovce 2. srpna přesvědčil novináře, že je v zájmu československé delegace zatím nezveřejňovat bližší informace o závěrech jednání. Sovětská strana totiž žádala přísné embargo na obsah a průběh jednání.⁴⁸

Mezistátní debata měla pak ještě dohru v Bratislavě. Pro vnímavé pozorovatele nebo pro ty, kdo tehdy měli přístup k informacím z nejvyšší politiky, jako byl např. Císař, se výrazněji projevila nejednota uvnitř vedení KSČ i hlubší rozkol mezi reformisty a zastánci sovětské politiky – předzvěst blížícího se zásahu zvenčí.

Federalizace

Neméně důležitou v té době byla i otázka nového státoprávního uspořádání Československa. Vedle budoucího federálního zákonodárního orgánu a dosavadního slovenského sboru (Slovenská národní rada) měla vzniknout i Česká národní rada. 10. července 1968 došlo k volbě jejich poslanců – nikoli všeobecným hlasováním, ale o jejich budoucích členech měli rozhodnout (cestou tajného hlasování) poslanci Národního shromáždění na základě 290 návrhů z krajů i ústředí. Kandidátku se 150 jmény schválil ústřední výbor Národní fronty. Byly zvoleny osobnosti jako Otto Wichterle, Eduard Goldstücker, Ota Šik, Milan Hübl, herec Václav Voska, potřebných 50 % hlasů však nedostali spisovatelé Pavel Kohout a Jiří Hanzelka. Část poslanců proti tomu vyjádřila protest, místo nich byli nakonec náhradou zvoleni spisovatel Lumír Čivrný a Václav Černovský z Nového Jičína.

Ještě téhož večera došlo k ustavující schůzi ČNR a volbě jejího předsedy. Tím byl vybrán jediný kandidát – Čestmír Císař. Ve své inaugurační řeči mj. na nezvolení dvou významných osobností také s lítostí upozornil. Mezi dalšími řečníky zde padla i zmínka o rozdílném postavení Moravy a Slezska. Následující zasedání bylo naplánováno na konec července – časově nakonec splynulo s jednáními delegace předsednictva ÚV se Sověty v Čierné nad Tisou.

Bylo třeba dojednat např. jednací a pracovní řád, složení předsednictva a komisi. Určitým stínem nad slibně se rozvíjející činností ČNR byla aktivita Společnosti pro Moravu a Slezsko, která usilovala o debatu nad trojdiílnou, případně čtyřdiílnou federací,

47 NA, fond KSČ – ÚV – ČC, inv. č. 39, kart. 4.

48 Havlíček, Dušan: Jaro na krku. Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968. Praha 1998, s. 124.

návrhy na zemské zřízení apod.⁴⁹ – to bylo ovšem v rozporu s představami Slováků (scénář se do jisté míry zopakoval i počátkem 90. let, kdy k rozdělení společného státu v konečném důsledku došlo). Agenda předsednictví ČNR u Č. Císaře v této fázi nepřevažovala nad prací v odpovědných resortech v rámci aparátu ÚV KSČ – gros rozhodujících činností nového českého parlamentu leželo spíše na odborných komisích.

Kolem poloviny srpna se Císař mimo jiné zúčastnil tří důležitých mezinárodních návštěv, které zavítaly do Prahy – kromě Josipa Broze Tita a delegace SED v čele s Walterem Ulbrichtem přijel do Prahy podepsat novou československo-rumunskou dohodu Nicolae Ceaușescu.

Srpen

20. srpna odpoledne zasedalo předsednictvo ÚV KSČ – už se šířily zatím nepodložené zprávy o pohybech spojeneckých vojsk kolem československých hranic. Hlavním bodem jednání však byla rozprava o blížícím se XIV. sjezdu a finálních přípravách na něj, podkladových materiálech atd. Změnit program a prosadit debatu o plnění závazků dohodnutých v Čierné se snažilo konzervativní křídlo (V. Bílak, D. Kolder, A. Indra, A. Kapek, O. Švestka, E. Rigo), to se ale nepodařilo.

Zhruba půlhodinu před půlnocí byl odvolán k telefonu O. Černík, aby všem posléze oznámil vstup armád pěti zemí do Československa. Ještě během noci se podařilo sestavit oficiální stanovisko vedení země odsuzující invazi a odhlasovat v poměru 7 : 4 (navzdory očekávání konzervativců se Jan Piller a František Barbírek postavili proti okupaci).⁵⁰ Následujícího dne byly stranické špičky, jak už bylo mnohokrát popsáno v literatuře, zadrženy a odvezeny Sověty do Moskvy.

Samotný Císař byl brzy zrána odveden podřízenými náměstkem ministra vnitra V. Šalgoviče a odvezen do Bartolomějské ulice, kde byl bez vysvětlení a navzdory svým protestům držen v uzamčené místnosti několik hodin. Bylo s ním jednáno korektně, ale poskytnout mu bližší informace odmítali. Teprve kolem půl druhé odpoledne byl prostřednictvím svého známého Oldřicha Průši převezen do Kerska, aby nepadl do rukou Sovětů také. Noc strávil u spisovatele Adolfa Branalda, další na chalupě u přítele z diplomatických služeb. Tam se z rozhlasu dověděl o konání XIV. mimořádného sjezdu strany v pražských Vysočanech a o svém zvolení členem ÚV.⁵¹ Na dálku alespoň za pomoci svých přátel zaslal pozdravný dopis sjezdu a Věňku Šilhánovi, zvolenému tímto orgánem zástupcem nepřítomného Dubčeka, který byl v té době stále ještě v Moskvě.⁵² 25. srpna se rozhodl vrá-

49 Přestože tato problematika nespádala přímo do kompetence oddělení ÚV KSČ, která Č. Císař vedl, ve fondu Kanceláře tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře 1963, 1968 je zachována obsáhlá složka věnována federalizaci a s ní souvisejícím otázkám, kterými se Č. Císař v rámci předsednictví ČNR zabýval, viz NA, fond KSČ – ÚV – ČČ, inv. č. 22, kart. 3.

50 Viz NA, fond KSČ – ÚV – 02/1, arch. j. 119, sv. 79, b. 15 nebo Císař, Č.: Paměti, s. 963–969.

51 Císař, Č.: Paměti, s. 970–974.

52 Dopis předsedy České národní rady Č. Císaře XIV. mimořádnému sjezdu KSČ. In: Sedm pražských dnů 21.–27. srpen 1968. Dokumentace. Praha 1990, s. 155.

tit se do Prahy a zúčastnit se vysočanského sjezdu delegátů. V improvizovaném pracovišti v pražské ČKD se dozvídal podrobnosti o dění v uplynulých dnech. Konkrétní zprávy o jednání v Moskvě nepřicházely, objevily se až s návratem československé delegace 27. srpna.

Moskevský protokol a tanky v ulicích znamenaly ústup od ideálů pražského jara. Jedním z přímých důsledků moskevských ujednání bylo anulování platnosti vysočanského sjezdu – hlavně nového (reformního) složení orgánů ústředního výboru. Na 31. srpna bylo svoláno zasedání pléna ÚV, kde došlo k mnohým kádrovým změnám – také k odvolání Císaře z místa tajemníka ÚV KSČ v souvislosti s jeho zvolením za předsedu ČNR.⁵³ Císař to interpretuje trochu jinak: aby Dubčekovi a ostatním nekomplikoval situaci, rozhodl se odstoupit z funkce tajemníka sám, protože údajně Sověti již dlouho požadovali jeho odvolání a kádrové otázky (byť jmenovitě nebyl v písemné verzi uveden nikdo konkrétní a formulace požadavku byla velmi vágní) byly součástí moskevské dohody.⁵⁴

Nebyl už dále zvolen ani členem ÚV. Jeho dosavadní agendou byl pověřen Josef Špaček, donedávna předseda krajského výboru KSČ v Brně. Písemnosti ve fondu Kanceláře tajemníka ÚV KSČ Čestmíra Císaře 1963, 1968 také srpnem 1968 končí – poslední dokument je datován 20. 8. 1968.⁵⁵

Ústup z politiky

Ve vrcholné politice Císař působil ještě po určitou dobu – jako předseda ČNR do listopadu 1969, kdy podal rezignaci a předsednictvo ÚV KSČ ji schválilo. V červnu následujícího roku přišel i o mandáty v ČNR a Sněmovně národů Federálního shromáždění. Prozatím mu bylo nabídnuto místo velvyslance v Paříži, nakonec se výběr zúžil na Brusel. Posléze došlo i na zrušení diplomatické mise v Belgii a v prvních dnech roku 1970 se již hovořilo o „umístění s. Č. Císaře na nižší diplomatické funkci v rámci soc. zemí“,⁵⁶ což mělo být místo na konzulátě ve Štětíně, ale i z toho nakonec sešlo. Od prosince 1968 byl ještě členem byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, ale už v září následujícího roku byl odvolán.

Dovršením politického sestupu byla stranická prověrka, jejíž důvodová zpráva z pohovoru 18. března 1970 konstatovala, že „soudruh Čestmír Císař [...] byl jeden z představitelů pravicového oportunistu a revizionismu ve vedení strany. Nese významnou spoluzodpovědnost za činnosti pravicově oportunistických sil v oblasti, za kterou před stranou zodpovídal, to je sdělovací prostředky, věda a školství. Zvláště výrazné je jeho vystoupení po podepsání moskevských dohod, které ve straně

53 NA, fond KSČ – ÚV – 01, arch. j. 124, sv. 191, b. 10 b)7.

54 Císař, Č.: Paměti, s. 994.

55 Dopis p. Pivoňky z Chýnova Č. Císařovi s reakcí na článek Jiřího Lederera v Rudém právu, NA, fond KSČ – ÚV – ČČ, inv. č. 41, kart. 4.

56 NA, fond KSČ – ÚV – 02/1, arch. j. 156, sv. 113.

napáchalo mnoho škod.⁵⁷ A dále, že „v letech 1968 a 1969 hrubě porušil stanovy strany a komise doporučuje nevydat členskou legitimaci strany a vyloučit jej podle platných stanov z KSČ“.⁵⁸

Císař ještě zaslal následujícího dne předsedovi byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích J. Kempnému protestní dopis, ten se však nejspíš už nijak neřešil. Po několik následujících týdnů zápasil s vleklými zdravotními obtížemi, na nichž se nesporně podepsaly i negativní zkušenosti předchozího období.

V době normalizace pracoval v Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody jako odborný pracovník po dobu 12 let, poté v dělnické profesi v podniku Stast. Na rozdíl od mnoha dalších „mužů pražského jara“ nepodepsal Chartu 77, přesto publikoval v samizdatu stati a úvahy, zčásti pod pseudonymem Laureatus – a to jak samostatné texty, tak příspěvky do ineditních sborníků nebo články, které pak vycházely v samizdatových (*Diskuse, Dialog*) či exilových periodikách (např. *Listy*), především v 80. letech.⁵⁹ Přesvědčený o správnosti svého počínání na jaře 1968 a socialismu s lidskou tváří jako jediné správné cestě k nápravě společnosti připravoval od roku 1987 spolu s Vojtěchem Menclem, Milošem Hájkem a dalšími „osmašedesátníky“ vznik občanské iniciativy, která dostala název Klub za socialistickou přestavbu Obroda a hlásila se k ideálům pražského jara 1968 a demokratického socialismu. Listopadem 1989 se pro něj otevřely alespoň na určitý čas nové možnosti v diplomacii i ve veřejném životě. Na krátkou dobu se v prosinci 1989 znovu objevilo heslo „Císař na Hrad“ a jeho kandidatura na prezidenta navržená mládeží (Socialistický svaz mládeže), avšak tentokrát byla situace jiná. Pro většinu společnosti nebylo lepšího kandidáta než Václav Havel. Císař pak v lednu 1990 nastoupil do diplomatických služeb, aby v nich působil – zejména jako poradce ministra zahraničních věcí Jiřího Dienstbiera a československý velvyslanec u Rady Evropy – ještě do června 1992. Zemřel 24. března 2013 ve věku 93 let.

57 NA, fond KSČ – ÚV – 02/4, arch. j. 75, sv. 44.

58 Tamtéž.

59 Samizdatové texty lze nalézt mj. v publikaci: Císař, Čestmír: I kapky prodávaví kámen. Samizdatová memoranda a jiné texty z let 1975–1989. Praha 2011.

Kapitel aus dem Leben von Čestmír Císar unter Berücksichtigung seiner Amtszeit als Sekretär des Zentral-Komitees der Kommunistischen Partei Tschechoslowakei für Schulwesen, Kultur und Medien in den Jahren 1963 und 1968

Čestmír Císar gehörte zu den bedeutendsten Persönlichkeiten des s. g. Prager Frühlings im Jahre 1968. In dieser Zeit hat er Funktion des Sekretärs Zentral-Komitees der KPTsch für Schulwesen, Wissenschaft und Kultur, inkl. Massenmedien gehalten, seit Juli 1968 auch Funktion des Vorsitzenden der neu entstandenen gesetzgebenden Körperschaft für tschechische Länder im Rahmen der vorbereiteten Federalisierung – des Tschechischen Nationalrates (Česká národní rada). Im Posten des Sekretärs, also einer stärkeren Funktion in damaliger Machtstruktur als z. B. Posten des Ministers, hatte er grossen Einfluss an Erneuerungs-Prozess und Demokratisierung der Gesellschaft. Seine ausserordentliche Popularität wurde u. a. in seiner spontanen Präsidenten kandidatur im März 1968 widerspiegelt. Ausser dieser Aufgabe reflektiert der Artikel die Zeit von April bis September 1963, wenn Císar als Sekretär des ZK KPTsch zum erstenmal wirkte, und auch die weiteren Momente seiner Lebens-, Arbeits- und Parteikarriere.

Chapters from the life of Čestmír Císar and his function as Secretary of Czechoslovak Communist Party Central Committee for Education, Culture, and Media in 1963 and 1968

Čestmír Císar was a one of the most prominent personalities of the Prague Spring 1968. At the time, he held the function of a secretary of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia for education, science, and culture, where also the issue of mass media belonged, and, since July, he was chairman of the newly established legislative body for Bohemian Lands in the framework of the future federative system – i. e. of the Czech National Council. As a party secretary, which meant a higher post than that of a minister in the communist power structure, he had a considerable influence on the course of the renewal process and democratisation in the society. His extraordinary popularity was reflected, among others, in a spontaneous candidature for a president of the republic in March 1968. Apart from this key episode, the paper focuses on the period from April to September 1963, when he was appointed a party secretary for the first time, and also on other significant moments both in his life and in his professional and party career.